

Münevverlerin sorguya çekilmelerine dair

Son zamanlarda çeşitli fikirleri temsil eden gazeteler münevverleri bir anket yayılımına tutmuşlardır. Her hangi yeni veya eski isimler bu anketlerde yer almaktadırlar. Bu isimler arasında başta geleni milliyetçiliğe dairdir. Her okumuş yazmış telâkki edilen bu sorgu dairesinin içindedir. Bundan dolayı ben de sorguya çekilenler arasındayım.

Milliyetçilik ümdesinin — âciz kanaatime göre — hudut ve mânasını eser ve hayatımla tespit ve ifade etliğime inandığım için şimdiye kadar bu suallerin üstünde uzun durmağı zait görmüşüm. Fakat şimdi karşımda duran «Şark Yolu» gazetesinden gelen suallere bakarken son defa olarak, milliyetçilikten ne anladığımı yazmak lâzım geldiğine kanaat getirdim; çünkü milliyetçilik, doğru veya yanlış, son çeyrek asır zarfında birbirinden başka ve zıt tefsirlere ve telâkkilere yol açmıştır.

Bu anket iki soruyor:

1 — Milliyetçilikten ne anlıyorsunuz?

2 — Türk milliyetçiliğinin kendi anlamınıza göre tefsirini yapar mısınız? Sualine gelince:

1 — Milliyetçiliği kültürel (harsî) ve siyasî diye ikiye ayırıyorum:

a) Kültürel tarafından fikrimce hiç bir millet veyahut fert ayrılamaz. O kadar ki «Milletim nesvî beşer, vatanım ruyî zemin» esasında dayanan her hanki ideolojiye bağlı fert ve hattâ millet dahi maziden miras kalan fikir veya sanatlarını uzun zaman için unuttukları vaki değildir. Osmanlı devrinden kalma diye inkâra kalkıştığımız ve yahut hakir gördüğümüz, hattâ çocuklarımızı unutturmağa çalıştığımız bir takım iyi veya kötü eserin, şahsın, devrin hâlâ vicdanımızda çok kuvvetle yer tuttuğunu her gün görüyoruz. Aynı şey dünya inkılâplarının en ciddisini geçiren Rusyada da göze çarpıyor. Avrupa hattâ Avrupa harsının en mürekkebi olan Amerikada, en köyü muhafazakârdan, en müfrit sosyaliste, yani komüniste kadar milletlerinin yarattığı eser ve tekâmül safhalarına karşı hiç bir kimse lâkayt kalmamıştır. Kendilerini açık ve derin bir tenkid görüşle tenkid eden bütün Garp âleminde bu kültürel milliyetçilik hiç bir zaman kaybolmamış bir realitedir.

Esasen hayvandaki maddî tekâmül safhaları ne kadar gözle görünen bir tabiat kanununun eseri ise, insan denilen, ve kafasile ruhile hayvandan ayrılan mahlûktaki harsî milliyetçiliğin az çok bir tezahürü olan mazinin mânevî kıymetlerine bağlılık da tabii bir zarurettir. Bunu ortadan kaldırmak demek, insanları fert halinden çıkarıp birer numaralı robot halinde toplamış, muazzam bir makinenin aletleri haline sokmak demektir. Eğer tekâmül denilen şey varsa, insanların bakası için az çok istikrar ve şahsiyet lâzım ise harsî milliyetçilik bunun birinci şartını teşkil eder. Demek ki, dünyada az çok farklı merhalelerde bulunan bu nevi mazi kıymetlerine bağlılık ifade den ve maziden istikbale doğru geçen kıymetlere bağlılık milliyetçiliğin en umumî tarifidir. Gerek millet - içi, gerek millet - dışı münasebetlerin alabileceği iyi veya kötü şekilleri dikate almaksızın, bu hissin payidar olacağına inanmak mecburiyetindediriz.

b) Milliyetçiliğin siyasî tarafına gelince, bu memlekete göre farklı olmuştur. Fakat siyasî milliyetçilik, biraz ifrata kaçtığı an, insanîyet için daima, milletler için uzun vadeli de olsa muzurdur, ve - felâket doğurmuştur. Millet dışı siyasetlerinde müfrit milliyetçi olanlar daima başka milletleri kendilerinden aşağı görmüşler, ellerine fırsat geçince istilâyâ hattâ imhaya kadar varmışlardır. Siyasî milliyetçiliğin en zararlı tezahürü, son çeyrek asır içinde, milliyetçi müşterek anane, müttefik hudutları haricine çıkararak, milliyetin sadece ırka dayandığına inananlar arasında görülmüştür. Ve bu ırkçılık akidesini kudretli

bir teşkilâta, bir nevi uydurma rejim - ilmine bağlayanlar Hitler Almanyasında görülmüştür. Bunun, sırf ırkçılığa inananların yenilmesiyle kötülüğü, sakatlığı meydana çıktığını iddia etmek — zannımca — doğru olmaz. Çünkü bazen doğruya inananlar da — kısa bir müddet için olsa dahi

Yazan:

Halide Edib - ADIVAR

— yenilebilirler. Fakat birincilerin fikirleri de kendileriyle beraber yıkılır, ikincilerin fikirleri ergeç tahakkuk eder. Hülâsa, milliyetçilik, ırkçılık, yani biolojik bir akide olduğu zaman, ne kadar ilim ve realiteden ayrıldığı anılamak isteyenlere Julian Huxley'nin «We Europeans» adlı eserini tavsiye ederim.

2 — Türk milliyetçiliğinin kendi anlamınıza göre tefsirini yapar mısınız? Sualine gelince:

Buna cevap vermeği birincisi kadar kolay bulmuyorum. Çünkü milliyetçilik bizde muhtelif safhalardan geçmiştir. Meselâ: Osmanlı devrinin başlarında milliyetçilik hiç de bariz değildir. Osmanlı devri dediğimiz, yakın şark Türklerinin en kudretli oluş devirlerinde siyaset hiç milliyetçi değildir. Milliyet sadece dil ve dine bağlıdır ve siyasette en geniş mânasile bir demokrat temayül vardır. Türkçe konuşan her müslüman memleketin her nevi idaresinde, kabiliyetine göre, yer almıştır. Fakat, din ve dilleri ayrı olan memleket halkına idarede ehemmiyetli bir yer verilmemekle beraber kanun nazarında vicdan hürriyetleri ve memleket tabaası sıfatile kanun nazarında hakları tanımıştır.

İkinci devre, yani Fransız inkılâbından sonraki Yakın Şark Türkleri biraz daha ileri gitmişler, milliyetlerindeki dil ve din esasına sadık kalmışlar, fakat milliyetçiliği siyaset sahasından uzak tutmuşlar. Yalnız, her din ve dil grupuna müsavi hak tanımışlardır.

Bundan sonra, Türklüğün harsına yeni bir unsur, yani Garp düşünce ve felsefesi yavaş yavaş nüfuz etmeğe başlamıştır. Fakat gene de Yakın Şark Türkleri, siyasete milliyetçilik sokmamışlardır. Bu sayede belki imparatorluğu nisbeten zayıf olmalarına rağmen bir müddet daha bir arada tutabilmışlardır.

Üçüncü merhale Balkan harbi ve onu kovalayan Birinci Cihan Harbinde görünür. O devirde Yakın Şark Türkleri, en çok siyasî şartlar ve tazyikler, hattâ felâketler neticesile, siyasî milliyetçilik yolunu tutmağa başladılar. Bu devredeki milliyet mefhumunun târifini Ziya Gökalp yapmış, bunun esas temellerini, «Milliyet, din ve garp medeniyeti» diye tavsif etmiştir. Eğer merhum, milliyeti, dil ve dilin doğduğu hars diye tavsif etmiş olsaydı belki milliyetçilik bizde daha az tezat gösterir ve daha az ayrılık hareketleri olurdu. Kısım bir tavsif ve tefsir olmaması, kısmen Alman tesiri, siyasî milliyetçiliğe bir ırkçılık temayülü sokmuştur. Siyasî milliyetçilikteki bu ırkçı temayül daha sonraları harsımıza da sirayet etmiş, realiteye dayanmadan ve kökleri olmayan parçalayıcı bir durum yaratmıştır. Bunun şimdi, siyasî tarafından bahsedecek değilim. Çünkü bunu o zamanlar çıkan «Yeni Turan» romanı ve Birinci Cihan Harbi sonunda beni bir çok hücumlara maruz kılan ve «Türkiyecî» diye tavsif ettiren «Evimize bakalım» makalem sarahatle ifade etmiş, müfrit siyasî ırkçılığa yani «Pan-turanizm» e tamamen muhalif olduğumu anlatmıştır. Milliyetçiliğin bu realiteye uymayan müfrit şekli dilimizin tekâmülünde de zararlı olduğuna inanıyorum. Çünkü değil dil gibi uzvi tekâmüle bağlı ve bütün mânevî hislerimizin ifadesi olan bir şey, hattâ en maddî ihtiyaçlarımızda bir nevi devletleştirme ve diriye siyasetin ifratını muzir buluyorum. Gerçi bu resmî dili tasfiye hareketinde, kelimeleri

sadece ırk kaynaklarından almak dilimize bir hayli yeni tâbir ve kelime sokmuştur. Fakat aynı zamanda halkın ve harsımızın dilimize mal ettiği bir sürü kelime ve tâbirleri atmağa kalkışmak dilimizin hem âhenk hem de vokabülerini fakirleştirmiştir. Bundan başka da ortaya yepyeni resmî bir dil atmak nesiller arasındaki bağları gevşetmiş, edebiyatımızın mazide bıraktığı büyük eserlerden bizi uzaklaştırmıştır. İşte bunların ve daha başka tesirlerin, harsımızda birbirile çarpıştığı bu intikal devrinde Türk milliyetçiliğini târif etmek çok müşküldür. Âciz kanaatimce, bugün her münevver hars sahasında milliyetçiliğin istikbale alacağı şekli değil bu sahada kendi fikir ve gayesini ifade edebilir.

Bence dil, ve dilin yarattığı zengin edebiyat, müşterek mazinin hepimizi birleştiren âdetleri, zevkleri, toprağımızda doğan bütün kıymetleri içine almalıdır.

Türk milliyetçiliği en fazla şamatalı ve mariz bir romantizimden üstünlük gösterilerinden ve iddialarından sakınmalıdır. Kendinin olan şeyleri seven, vakur, ve istikbale inanan bir milletin evlâtları olduğumuzu unutmamalı, mazimizde henüz meydana çıkmamış, elenmemiş kıymetleri tetkik etmeli, meydana çıkarmağa çalışmalıyız. Bununla beraber ölçülü bir tenkid kabiliyetini de muhafaza etmeliyiz. Fakat bu tenkid kabiliyetinin bizim olan her şeye hor bakan, hariçten her gelen şeyi taklide sevkeden bir zihniyet uyandırmaya mâni olmalıdır. Kimseden ne üstünüz, ne de aşağıyız. Bazı şeylerde bizden ileri, bazı şeylerde bizden geri olan harici kıymetleri ölçebilecek serin bir kafa ile hareket edenler Türk milliyetçiliğinin hars sahasında — bence — en fazla sözü geçen, en çok bizi biz yapan unsurları olacaklardır.

Halide Edib - ADIVAR

